

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В. О. Васютинський

ТРИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПАРАДОКСИ ЦІННІСНО-ОРІЄНТАЦІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ НОСІЇВ БІДНОСТІ ЯК СТИЛЮ ЖИТТЯ

У статті узагальнено результати дослідження соціально-психологічних чинників подолання бідності як стилю життя. Описано три особливості ціннісно-орієнтаційного самовизначення носіїв бідності, що мають парадоксальний зміст. Перший парадокс полягає в тому, що під впливом залучення молоді, яка належить до субкультури бідності, до політичних питань посилюється уникання нею політичної діяльності. Це показало проведене І. М. Гусевим експериментальне спонукання молодих респондентів до оцінювання політичних новин. Другий парадокс проявився в маргіналізації соціального статусу носіїв бідності як результаті їхнього прагнення належати до соціуму. За даними індивідуальних напівформалізованих інтерв'ю, такі особи маргіналізуються, перебуваючи нібито всередині соціуму. Прагнення узгоджувати свої вислови й дії з громадською думкою робить їх “непомітними” і витісняє на периферію стосунків. Третій парадокс відображає факт, що усвідомлення свого психологічного тяжіння до бідності не знеохочує, а, навпаки, спонукає особу до мобілізації соціально орієнтованої поведінки. Випробувані, яким було вмовлено наявність такого тяжіння, наважувалися поводитися більш ефективно та вдаватися до таких способів розв’язання проблем, які раніше здавалися надто складними.

Ключові слова: ціннісно-орієнтаційне самовизначення, бідність як стиль життя, уникання політичної діяльності, маргіналізація соціального статусу, мобілізація соціально орієнтованої поведінки.

Проблема. Дослідження психологічних проблем матеріально незабезпечених осіб, велика частина яких є носіями так званої культури бідності, переконливо показують, що поряд із доволі типовими індивідуально-особистісними характеристиками даються ознаки й ціннісно-орієнтаційні особливості та соціально-психологічні властивості. Незаможні особи відчувають специфічні утруднення у визначенні своїх ціннісних і комунікативних уподобань, здобутті задовільного соціального статусу, адекватному використанні соціального капіталу тощо.

У багатьох дослідженнях було доведено, що на економічну поведінку особи істотно впливає широкий соціальний контекст. Так, до основних ознак бідності традиційно зараховують вилучення із суспільного життя, говорять про соціальну замкнутість груп бідних, про властиву андеркласові тенденцію до просторової сепарації, неспроможність адекватно сприймати й оцінювати соціальні контакти та повноцінно взаємодіяти з оточенням. Відзначають тісний змістовий зв'язок між економічними поставами особи і її комунікативними властивостями [1–5].

Аналізуючи масові уявлення про бідність, Н. В. Бондаренко зазначає, що в пострадянському суспільстві поступово зростає усвідомлення значення особистих рис та соціального оточення як чинників виникнення й поширення бідності. Щоправда, такі погляди активніше утверджуються в середовищі матеріально забезпечених осіб: що вищий є рівень споживання, то більше вони цінують змагальність, особистий успіх, самореалізацію. Натомість представники соціальних груп із низькими прибутками більш охоче пояснюють причини бідності, у тому числі й власної, загальним економічним становищем та неможливістю працевлаштуватися [6].

Позицію носіїв культури бідності в соціумі традиційно описують як маргінальну. Маргіналізація таких осіб психологічно означає виштовхування їх на соціальну периферію, виключення з важливих соціальних сфер, соціальну деградацію, випадання за межі соціальної норми [3; 5; 7].

Проте частина дослідників намагається надавати відносно глибшого соціально-психологічного змісту маргінальному становищу матеріально незабезпечених верств населення. Наприклад, І. А. Шаповал трактує маргінальність як внутрішню структуру соціального цілого, яка не має чіткого відмежування від нормативних структур. У цьому контексті, пише вона, культуру бідності і культуру співзалежності об'єднує спільний комплекс підсвідомості, свідомості та поведінки, який забезпечує особі доконечний рівень самоповаги та цілісності в умовах хронічної соціально-психологічної депривації [8].

Подібно до цього Л. М. Куришова, описуючи стиль споживання бідних, характеризує позицію багатьох із них як маргінальну в тому розумінні, що вони намагаються ідентифікувати себе не з рівними собі, а з більш забезпеченими групами та поводитися (часом навіть демонстративно) згідно з малодосяжними, але привабливими для них самих стандартами [9]. Тобто маргіналізована особа шукає (та, очевидно, знаходить) психологічні засоби компенсації свого сумнівного з погляду соціальних норм становища саме в орієнтації на соціальні зв'язки, узалежнення від оточення. Взаємодія із соціальним оточенням

якраз і може виявлятися вагомим ресурсом подолання причин і наслідків перебування в економічно скрутному становищі, використання нових комунікативних можливостей на користь особи.

Самовизначаючись у соціально-психологічному просторі, носії культури бідності перебувають у діапазоні між істотною орієнтацією на цінності, які домінують у їхньому оточенні та суспільстві загалом, і виразним невмінням або небажанням цих цінностей дотримуватися. Таку ціннісно-орієнтаційну проблемність свідомості й поведінки простежено в низці досліджень, проведених у лабораторії психології мас і спільнот у процесі вивчення соціально-психологічних чинників подолання бідності як стилю життя. Відповідні прояви часто-густо набувають характеру таких собі парадоксів, зміст яких суперечить раніше встановленим закономірностям або очікуванням, що сформувалися на основі здорового глузду.

Мета статті полягає в описі трьох соціально-психологічних залежностей як результатів досліджень, що мають більш чи менш виразний парадоксальний вигляд і відображають специфіку ціннісно-орієнтаційного самовизначення носіїв бідності як стилю життя.

Парадокс перший полягає в тому, що під впливом залучення молоді, яка належить до субкультури бідності, до політичних питань посилюється уникання цією молоддю політичної діяльності. Такий висновок суперечить поширеній думці про те, що з огляду на пасивність незаможних осіб і їхню залежність від оточення в політизованому суспільстві (яким є сучасне українське) реакція на цінності політичного змісту має бути виразно позитивною, принаймні позірно, оскільки це вкладається в річище провідних тенденцій громадського життя. Й особливо характерним це має бути для молоді.

Досліджуючи психологічні особливості політичної поведінки молоді, що належить до субкультури бідності, І. М. Гусев виявив чотири такі особливості: низька мотивація до задоволення матеріальних та соціальних потреб; залежність від соціального оточення; уникання політичної діяльності та імпульсивна політична агресія [10]. У результаті корекційної роботи з носіями кожної з цих особливостей удалося значуще посилити мотивацію до задоволення потреб та знизити політичну агресію. Залежність від соціального оточення залишилася без змін. Натомість уникання політичної діяльності посилилося лише на рівні статистичної тенденції ($p \leq 0,1$). З останнього можна було припустити, що внаслідок цілеспрямованого заохочення до політичної активності молодь із субкультури бідності намагається ще більше уникати політичного заангажування.

Для перевірки такого зв'язку було проведено експериментальне дослідження, що мало на меті з'ясувати, чи знизиться інтерес до політичної сфери серед молоді із субкультури бідності в разі посиленого стимулювання її когнітивної сфери до аналізу політичної дійсності. Для констатувальної та контрольної діагностики було розроблено дві анкети, що містили по 10 новин із життя людей у психологічно “нейтральній” країні – Естонії: по дві з п'яти різних сфер – політики, спорту, мистецтва, науки, техніки. Респонденти мали оцінити рівень свого інтересу до цих новин. Новини було відібрано попередньо на основі опитування 50 учнів ДПТНЗ “Київське вище професійне училище водного транспорту”, які оцінювали ступінь цікавості новин із п'яти сфер життя мешканців Естонії – по 10 новин на кожну сферу. У результаті визначено по чотири новини з кожної сфери, цікавість яких було оцінено на приблизно однаковому рівні, і розподілено по дві на кожну з анкет.

Учасниками експерименту, проведеного в березні 2013 р., стали 100 учнів (39 хлопців і 61 дівчина) двох житомирських професійно-технічних навчальних закладів (“Житомирське вище професійне училище сервісу і дизайну” і “Житомирський професійний технологічний ліцей”) віком від 15 до 20 років. За даними власного питальника автора було встановлено, що до субкультури бідності належать 32 учні, у тому числі 10 хлопців і 22 дівчини.

Спочатку випробуванім пропонували оцінити ступінь цікавості для них новин, що містилися в одній з анкет. Далі учасникам експерименту давали завдання проаналізувати досить складну для сприймання політичну новину з Естонії і відповісти на поставлені до неї запитання (що становило зміст експериментального впливу). Після цього респонденти оцінювали цікавість новин із другої анкети.

Порівняння середніх оцінок цікавості політичних новин до і після експериментального впливу в групах молоді, що належить і не належить до субкультури бідності, показало таке. До експерименту представники обох груп ставилися до політичних новин із приблизно однаково невисоким рівнем інтересу. Після експерименту цікавість молоді із субкультури бідності дещо знизилася – знову на рівні статистичної тенденції ($p \leq 0,1$), тоді як серед молодих людей із-поза субкультури бідності цей показник навіть підвищився, але не сягнувши значущого рівня.

Зроблено висновок, що уникання політичної діяльності молоддю із субкультури бідності може посилюватися під впливом цілеспрямованого залучення її до аналізу політики. Такий ефект спостерігається на рівні тенденції, але видається досить стійким.

Парадокс другий проявився в увиразненні маргіналізації соціального статусу носіїв бідності як результаті їхнього прагнення належати до соціуму. Назагал маргінальний статус носіїв бідності може змінюватися у двох напрямках: або посилюючись і, унаслідок цього, виводячи його носіїв далеко за межі соціально внормованого життя, або стираючись і відтак наближуючи їх до соціального оточення.

Цікаві особливості маргінального статусу незаможних осіб виявлено в результаті якісного аналізу даних індивідуальних напівформалізованих інтерв'ю з відкритими запитаннями. За цим методом у серпні 2013 р. було опитано 20 мешканців чотирьох сіл Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. [11]. Усі ці села є типовими провінційними поселеннями, віддаленими від великих міст. Серед опитаних виявилися 8 чоловіків віком від 45 до 72 років і 12 жінок, вік більшості (10 із 12) яких становив від 51 до 69 років.

Переважає більшість опитаних (17 із 20) визначила своє матеріальне становище як незадовільне. Найбільш інформативними з погляду оцінки та переживання такими респондентами їхнього маргінального статусу виявилися відповіді на запитання про соціальний статус та соціальне оточення.

Коли йшлося про оцінку власного соціального статусу, респонденти найлегше розуміли це як запитання про те, чи поважають їх люди, чи мають вони авторитет серед односельців. Половина опитаних однозначно ствердила, що їх поважають. Двоє сказали, що їх поважали раніше, а тепер, на старість, вони вже нікому не потрібні. Ще двоє визначили свій соціальний статус як середній. Решта – різною мірою пояснювала, що немає підстав їх не поважати. Проте жодна особа не наважилася назвати свій статус однозначно низьким, поскаржитися на неповагу з боку оточення.

Серед аргументів на користь високого або принаймні не низького соціального статусу виразно переважають дві групи: добрі стосунки з людьми (“з людьми не сварюся”, “не маю ворогів”) і трудові заслуги (“за мою працю мене поважають”, “поважають як робочу людину”). Привертає увагу своєрідний контраст між даною більшістю респондентів роздратовано-розпачливою оцінкою свого матеріального становища і позитивною, навіть дещо ідилічною оцінкою стосунків з оточенням.

Є підстави розглядати майже однотайно позитивну оцінку свого соціального статусу як компенсаторно-захисний спосіб підтримки достатнього рівня самоповаги. Респонденти не бачать себе “винуватцями” свого низького матеріального рівня, підтвердженням чого стає й задовільна оцінка їх із боку оточення.

У стилі спілкування незможних респондентів з інтерв'юером простежено певні особливості, що їх можна оцінити як позитивно, так і негативно. Такі особи здавалися доброзичливими, привітними, щирими, вони намагалися допомогти інтерв'юєрові виконати його завдання. Водночас неприємне враження справляли дві характеристики. Частина (щоправда, невелика) респондентів не приховувала свого роздратування, спричиненого переживанням матеріальних та інших проблем, і певною мірою виявляла його в інтонаціях, оцінках, ставленні до інтерв'ю. Проте відчутнішою вадою спілкування з ними було те, що вони часто-густо намагалися “догодити” співрозмовнику, угадати “правильну” відповідь, не відчуваючи потреби мати свою думку.

Відповідаючи на запитання про коло їхнього спілкування, незможні особи, як правило, намагалися підкреслити свою належність до соціуму, унормованість своїх намірів і поведінки, готовність бути поступливими та згідливими, тобто всіляко наполягали на власній конформності. Водночас їхній статус вочевидь не є високий, авторитет – вельми відносний, думки – не цікаві для більшості, а відтак вони виявляються на свій спосіб маргіналізованими, перебуваючи нібито в самій середині соціуму. Прагнення постійно узгоджувати свої вислови й дії з громадською думкою робить їх “непомітними” і витісняє на периферію стосунків. Відбувається така собі парадоксальна – конформна, внутрішньогрупова – маргіналізація їхнього соціального статусу.

Парадокс третій відображає факт, що усвідомлення особою свого психологічного тяжіння до бідності спонукає її до мобілізації соціально орієнтованої поведінки.

У літературі здебільшого йдеться про те, що усвідомлення схильності бути бідним надає цій властивості характеру “доконаного факту”, консервує особистісні та комунікативні особливості, знижує прагнення особи до позитивних змін у власній економічній поведінці, відвертає увагу від пошуку та опанування нових способів і можливостей досягнення матеріального добробуту.

Для з'ясування зв'язку між усвідомленням особою притаманного їй психологічного тяжіння до бідності і готовністю мобілізувати власні особистісні та комунікативні ресурси на подолання своєї неефективної поведінки у червні 2013 р. обстежено 140 учителів – слухачів Вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників [12]. Спочатку їх було опитано за питальником “Психологічне тяжіння до бідності”, який відображає психологічну природу бідності на основі її суб'єктивних складових і ґрунтується на самооцінці респондентів та їхніх уявленнях про себе. Питальник зафіксував готовність (високу, середню або низьку) опитаних осіб ставати, залишатися або, навпаки, переставати бути носіями культури бідності [13].

На другий день тих самих респондентів (у випадковому порядку) було повідомлено, що вони нібито мають високий або низький рівень психологічного тяжіння до бідності. У цьому полягав своєрідний маніпулятивний прийом, метою якого було створити в респондентів на час виконання наступного завдання думку про себе як схильного або не схильного бути бідним.

Після застосування цього прийому було запропоновано вибрати 10 із 30 можливих способів поведінки, до яких опитані найчастіше вдаються в скрутних ситуаціях, та кількісно оцінити їхнє значення. Ось приклад таких способів (наведено ті, за якими виявлено статистично значущі відмінності): займаюся громадською діяльністю; намагаюся знайти своє покликання в житті; намагаюся здобути симпатію інших людей; пізнаю щось нове в галузі знань, яку я вивчаю; змінюю обстановку і намагаюся швидко в ній освоїтися; намагаюся виконувати свою роботу краще за інших; організовую щось цікаве; намагаюся не планувати далеко наперед; шукаю допомоги інших людей; намагаюся очолити яку-небудь справу.

Отримані дані дали підстави для висновку про те, що особи, які психологічно тяжіють до бідності, проявляють відносно нижчу особистісну та соціально-психологічну ефективність. Це становить одну з визначальних психологічних характеристик культури бідності і не суперечить описаним у науково-психологічній літературі даним.

Відмінності у виборі способів поведінки респондентами, яким приписано високе або низьке тяжіння до бідності, проявилися в трьох випадках із 30 на статистично вірогідному рівні та у двох – на рівні тенденції. Ті, кому вмовлено, що вони схильні бути бідними (незалежно від показників пitalьника “Психологічне тяжіння до бідності”), частіше повідомляли, що в скрутних ситуаціях намагаються знайти своє покликання в житті та шукають допомоги інших людей, але рідше – що намагаються не планувати далеко наперед ($p \leq 0,05$); вони також виявили відносно більшу готовність займатися громадською діяльністю та пізнавати щось нове в галузі знань, яку вивчають ($p \leq 0,1$).

З-поміж 60 респондентів, які за показниками першого опитування виявилися такими, що тяжіють до бідності, саме таке тяжіння було “приписано” 33 особам, а 27 осіб “дізналися”, що вони до бідності не тяжіють. Результати другого (“маніпулятивного”) опитування показали, що в складних умовах представники першої групи частіше за представників другої намагаються очолити яку-небудь справу, натомість рідше не планують далеко наперед, рідше змінюють обстановку і намагаються швидко в ній освоїтися (в усіх цих випадках $p \leq 0,05$), а також частіше намагаються виконувати свою роботу краще за інших, здобути симпатію інших людей, організовують щось цікаве ($p \leq 0,1$).

Отже, проявився доволі несподіваний ефект усвідомлення свого тяжіння до бідності як власної психологічної проблеми. Усупереч вищесформульованому припущенню про те, що таке усвідомлення знижує прагнення особи до позитивних змін економічної поведінки, знеохочує її до пошуку нових способів досягнення матеріального добробуту, отримані в нашому дослідженні дані показують, що воно, навпаки, може відігравати позитивну роль, зокрема у вигляді мобілізації соціально орієнтованої поведінки.

Усвідомлення власної схильності бути бідним зумовлює розширення можливого репертуару зараджувальної поведінки та уявляючого уявлення про такі можливості. Особа, зокрема, наважується поводитися більш ефективно в соціальному контексті та вдаватися до таких способів розв'язання проблем, які раніше видавалися їй надто складними. Підвищується готовність до відносно активнішого втручання в перебіг подій, що означає посилення інтернальних тенденцій поведінки. Така вивільнена інтернальність допомагає займати більш виважену, асертивну позицію в структурі міжособових стосунків і спілкування, що допомагає уникати невиправданих крайнощів та протистояти несприятливим зовнішнім обставинам.

Усвідомлення свого тяжіння до бідності спонукає особу до ефективнішого використання оточення як свого соціального капіталу. Ідеться не лише про пасивне споживання отриманих від оточення благ і послуг, а насамперед про доцільну адаптацію до колективного співжиття як його активного та рівноправного суб'єкта, власну участь у виробленні та розподілі бажаних переваг.

Звідси випливає більш узагальнений висновок про те, що в процесі корекційної роботи з особами, які психологічно тяжіють до бідності, належне місце має посісти етап (процедура) усвідомлення ними психологічної суті самої цієї проблеми. Розуміння таких своїх особливостей, з одного боку, спрямовує особу на більш адекватну оцінку власних станів, поведінки, можливостей, а з другого – озброює її в додаткові засоби підвищення ефективності діяльності.

Висновки. Описані особливості ціннісно-орієнтаційного самовизначення носіїв бідності як стилю життя віддзеркалюють істотно суперечливий характер цього процесу. Надто прямий і відкритий вплив на сферу політичних цінностей незаможних осіб викликає радше протилежну реакцію спротиву як вияв психологічної ригідності, небажання змінюватися. Проте такі особи прагнуть приєднатися до соціального оточення, але їхнє приєднання виявляється непродуктивним і, навпаки, може призводити до маргіналізації соціального статусу. Водночас усвідомлення свого психологічного тяжіння до бідності спонукає його носіїв до мобілізації соціально орієнтованої поведінки, пошуку соціально-психологічних засобів поліпшення економічного становища.

Л і т е р а т у р а

1. *Хомра О. У.* Бідність в Україні: оцінки, наслідки, специфіка характеристик в монофункціональних містах [Електронний ресурс] / О. У. Хомра // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні: матеріали III міжнар. конф., 2005. – Режим доступу : <http://www.edportal.org.ua>.
2. *Ярошенко С. С.* Синдром бідности / С. С. Ярошенко // Социологический журнал. – 1994. – № 2. – С. 43–50.
3. *Domański H.* Ubóstwo w społeczeństwach postkomunistycznych [Електронний ресурс] / H. Domański // Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, 2002. – Режим доступу : www.cebi.pl/texty/maj03.doc.
4. *Lewis O.* Five Families. Mexican Case Studies in the Culture of Poverty / O. Lewis. – New York : Basic Books, 1959.
5. *Ratecka A.* Wykluczeni, zmarginalizowani, biedni – czy istnieje polska underclass? [Електронний ресурс] / A. Ratecka // Krytyka.org. – 2006. – Режим доступу : <http://krytyka.org/index.php/artykuy-naukowe/rone/280>.
6. *Бондаренко Н.* Бедность и представления о бедности по результатам массовых опросов населения [Электронный ресурс] / Н. Бондаренко // ИНДЕКС/досье на цензуру. – 2005. – № 21. – Режим доступа : <http://www.index.org.ru/journal/21/bond21.html>.
7. *Шурыгина И. И.* Культурные ресурсы и культурный капитал “новых бедных” / И. И. Шурыгина // Общественные науки и современность. – 2001. – № 5. – С. 163–172.
8. *Шаповал И. А.* Созависимость в культуре бедности / И. А. Шаповал // Педагогический журнал Башкортостана. – 2009. – № 1 (20). – С. 36–50.
9. *Курышова Л. Н.* Стиль потребления бедных в современном российском обществе : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. социол. наук : спец. 22.00.04 “Социальная структура, социальные институты и процессы” / Л. Н. Курышова. – Саранск, 2009. – 24 с.
10. *Гусев І. М.* Особливості корекційного впливу на формування адекватної політичної поведінки молоді, що належить до субкультури бідності / І. М. Гусев // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”. – Дод. 1 до вип. 29. – Т. 1. – К. : Гнозис, 2013. – С. 208–214.
11. *Васютинський В. О.* Особливості соціального самовизначення незаможних осіб / В. О. Васютинський // Вісник Одеського національного університету: Психологія. – О., 2013. – Вип. 18. – Т. 18. – С. 45–53.
12. *Васютинський В. О.* Усвідомлення власної схильності бути бідним як чинник корекції діяльнісних орієнтацій / В. О. Васютинський // Психолого-педагогічні проблеми соціалізації особистості : зб. наук. праць / за ред. А. І. Анцибора. – Вінниця : ВОІПП, 2013. – С. 35–38.
13. *Васютинський В. О.* Культура бідності: соціально-психологічний зміст та інструментарій дослідження / В. О. Васютинський // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – Т. XI. Соціальна психологія. – Вип. 6. – Кн. 1. – С. 119–128.

Reference

1. Khomra, O. U. (2005). [Poverty in Ukraine: estimations, consequences, and specific of the characteristics in the mono-functional cities]. *Materialy 3 mizhnarodnoi konferentsii "Rozvytok demokratii ta demokratychna osvita v Ukraini"* [Materials of 3d International conference "Development of Democracy and democratic Education in Ukraine"], <http://www.edportal.org.ua> (ukr).
2. Yaroshenko, S. S. (1994). Sindrom bednosti [Syndrome of poverty]. *Sotsiologicheskii zhurnal* [Sociological Journal], 2, 43–50 (rus).
3. Domański, H. (2002). *Ubóstwo w społeczeństwach postkomunistycznych*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, www.cebi.pl/texty/maj03_doc. (pol).
4. Lewis, O. (1959). *Five Families. Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*. New York : Basic Books.
5. Ratecka, A. (2006). *Wykluczeni, zmarginalizowani, biedni – czy istnieje polska underclass?*, <http://krytyka.org/index.php/artykuy-naukowe/rone/280>. (pol).
6. Bondarenko, N. (2005). Bednost' i predstavleniya o bednosti po rezultatam massovykh oprosov naseleniya [Poverty and representations of poverty according to the results of the mass polling of population] *INDEKS/dos 'ye na tsenzuru* [INDEX/dossier for censorship], <http://www.index.org.ru/journal/21/bond21.html> (rus).
7. Shurygina, I. I. (2001). Kulturnye resursy i kulturnyy kapital "novykh bednykh" [Culture resources and culture capital of "the new poor people"]. *Obschestvennye nauki i sovremennost'* [Social Sciences and Modernity], 5, 163–172 (rus).
8. Shapoval, I. A. (2009). Sozavisimost' v culture bednosti [Co-dependence in the culture of poverty]. *Pedagogicheskii zhurnal Bashkortostana* [Pedagogical Journal of Bashkortostan], (20), 36–50 (rus).
9. Kuryshova, L. N. (2009). *Stil' potrebleniya bednykh v sovremennom rossiyskom obschestve* [The poor people's consumption style in the modern Russian society]. Abstract of Ph.D. dissertation. Mordovskiy stat university of the name of N. P. Ogareva. Saransk, Russian.
10. Husiev, I. M. (2013). Osoblyvosti korektsiinoho vplyvu na formuvannya adekvatnoi politychnoi povedinky molodi, shcho належить do subkultury bidnosti [Peculiarities of correction influence on forming adequate political behavior of the young people, who belong to the sub-culture of poverty]. *Humanitarnyi visnyk DVNZ "Pereiaslav-Khmelnitskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody"* [Pereiaslav-Khmelnitskiy State Pedagogical University named after Hryhoriia Skovoroda]. Attachm. 1 to the issue 29, vol. 1, pp. 208–214 (ukr).
11. Vasiutynskiy, V. O. (2013). Osoblyvosti sotsialnoho samovyznachennia nezamozhnykh ocib [Peculiarities of social self-determination of the poor people]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu: Psykholohiia* [Bulletin of Odessa national university: Psychology]. Issue 18, vol. 18, pp. 45–53 (ukr).
12. Vasiutynskiy, V. O. (2013). Usvidomlennia vlasnoi skhylnosti buty bidnym yak chynnyk korektsii diialnisnykh orientatsii [Awareness of own inclination to be poor as a factor of correction of activity orientations]. In A. I. Antsybor (Eds). *Psykhologo-pedahohichni problemy sotsializatsii osobystosti: Zbirnyk naukovykh prats'* [Psychological and pedagogical problems of personality so-

- cialization: Collection of scientific works] (pp. 35–38). Vinnytsia: VOIPP Publ. (ukr).
13. Vasiutynskiy, V. O. (2013). Kultura bidnosti: sotsialno-psykholohichnyi zmist ta instrumentarii doslidzhennia [Culture of poverty: social and psychological content and means of research]. *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy*. T. XI. Socialna psykholohiia. Vyp. 6. Kn. 1 [Issues of the day of psychology: Collection of scientific works of the Institute of psychology named after H. S. Kostiuk of the NAPS of Ukraine. Vol. XI. Social Psychology. Issue 6. Book 1] (pp. 119–128). Kirovohrad: Imeks-LTD Publ. (ukr).

Васютинский В. А. Три социально-психологических парадокса ценностно-ориентационного самоопределения носителей бедности как стиля жизни

В статье обобщены результаты исследования социально-психологических факторов преодоления бедности как стиля жизни. Описаны три особенности ценностно-ориентационного самоопределения носителей бедности, имеющие парадоксальный смысл. Первый парадокс заключается в том, что под воздействием привлечения молодежи, принадлежащей к субкультуре бедности, к политическим вопросам усиливается избегание ею политической деятельности. Это показало проведенное И. Н. Гусевым экспериментальное побуждение молодых респондентов к оцениванию политических новостей. Второй парадокс проявился в маргинализации социального статуса носителей бедности как результате их стремления принадлежать к социуму. По данным индивидуальных полуформализованных интервью, такие личности маргинализуются, находясь якобы внутри социума. Стремление согласовывать свои высказывания и действия с общественным мнением делает их “незаметными” и вытесняет на периферию отношений. Третий парадокс отражает факт, что осознание своего психологического тяготения к бедности не отбивает охоту, а, наоборот, побуждает личность к мобилизации социально ориентированного поведения. Испытуемые, которым внушили наличие подобного тяготения, решались вести себя более эффективно и прибегать к таким способам решения проблем, которые ранее казались слишком сложными.

Ключевые слова: ценностно-ориентационное самоопределение, бедность как стиль жизни, избегание политической деятельности, маргинализация социального статуса, мобилизация социально ориентированного поведения.

Vasiutynskiy V. O. Three socio-psychological paradoxes of value-orientational self-determination of poverty lifestyle representatives

The article deals with the results of researching the socio-psychological factors of overcoming poverty as a lifestyle. Three features of the poverty representatives' value-orientational self-determination are described. These features have paradoxical content. The first paradox is that young representatives of subculture of poverty avoid political activity under the influence of encouragement to participate in it. This was testified in conducted by I. Husiev experimental encouraging of young respondents to evaluate the political news. The second paradox is marginalization of social status of the representatives of the poverty lifestyle as a result of

their pursuit of belonging to the society. Based on the data obtained during the semi-formalized interviews these individuals become marginal as if they were inside the society. The pursuit to conform their statements and actions to public opinion makes them “undistinguished” and displaces them to the periphery of relations. The third paradox reflects the fact that awareness of ones own psychological inclination to poverty does not divert the person from mobilizing of his/her socially oriented behaviour. Those who were instilled that they have such an inclination ventured to act more effectively and used such methods of solving problems that previously seemed too complicated.

Key words: value-orientational self-determination, poverty as a lifestyle, avoidance of political activity, marginalization of social status, mobilizing socially oriented behaviour.

© Васютинський В. О.

М. М. Скорик

СПЕЦИФІКА ЖІНОЧОЇ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Висвітлено результати дослідження жіночої політичної участі місцевого рівня, яке проводилося серед представниць політичних партій, депутаток місцевих рад, лідерок місцевих громад та громадських організацій. Виокремлено п'ять груп результатів, що описують специфіку жіночої політичної діяльності місцевого рівня. Перша стосується гендерно специфічних шляхів рекрутингу жінок у політику й показує, що є два основні шляхи приходу жінок у політику місцевого рівня: через роботу помічницею чинного політика і через вплив рольової моделі соціально чи політично активної жінки, тоді як “збіг сприятливих обставин” та делегування жінці лідерських депутатських повноважень її колективом є, навпаки, малотиповими випадками. Друга група стосується гендерно специфічних мотивів участі жінок у місцевій політиці, до яких належать потреба вирішити нагальну соціальну проблему; потреба в самореалізації та мотив творця (альтруїстична версія самореалізації) – причому всі три мотиви можна визнати рівнопоширеними. Третя група результатів описує явища дискримінації за статтю в політичній діяльності, які ідентифікують жінки-політики; четверта – гендерно специфічні зони дискомфорту, в яких жінки зазнають труднощів під час реалізації ними політичної діяльності; п'ята – ефективні стратегії підвищення представництва жінок у політиці.

Ключові слова: жіноча політична участь, гендерно специфічні мотиви політичної участі, жіноче політичне представництво, дискримінація за статтю.